

Informații din arhivele bihorene referitoare la situația școlii românești din Bihor la începutul secolului al XX-lea

IOAN POPOVICI

La începutul secolului al XX-lea adâncirea procesului de luptă pentru apărarea ființei naționale și pentru eliberare națională și socială a maselor populare românești din Transilvania îmbracă forme și metode diferite. Pe plan social se ascut contradicțiile dintre bogați și săraci, au loc numeroase greve muncitorești, dublate în paralel de greve de seceriș ale țăranimii sărace, care după felul de desfășurare sînt adevărate răscoale, precum au fost cele de la Talpoș și Aleșd din județul Bihor, din alte localități din județele Satu Mare, Sălaj, Timiș, Arad și Torontal din anii 1901–1905¹. Toate aceste mișcări muncitorești-țăranesti au fost înăbușite cu brutalitate de către autoritățile statului ungare.

La Aleșd, spre exemplu, s-a tras în cei cca 4 000 de români adunați la 24 aprilie 1904 pentru a protesta împotriva nedreptăților și opresiunii sociale. Zeci de participanți au fost răpuși de gloanțe și baionete, iar alte multe zeci au fost răniți². În semn de protest împotriva masacrului de la Aleșd, muncitorimea din Oradea declară grevă, iar țăranimea română din localitățile Bratca, Borod, Lucșoara, Vadu Crișului și Lugașu de Jos din plasa Aleșd și alte localități ale Bihorului se manifestă cu intensitate deosebită³. Toate aceste mișcări românești țin trează vigilența autorităților ungare, obligîndu-le să ia cele mai drastice măsuri de stăpînire a situațiilor.

Pe planul relațiilor spirituale, un rol esențial în creșterea conștiinței naționale, a dezvoltării mișcării naționale l-au avut școlile, asociațiile și societățile cultural-artistice, diferite aniversări și comemorări de evenimente importante din istoria multimilenară a poporului român. Ele au reprezentat una din formele reușite de cultivare a idealului național, de sădire în sinul poporului român, a conștiinței de sine, a luptei permanente pentru conservarea și dezvoltarea limbii, a literaturii, artei și istoriei străbune, a obiceiurilor și religiei strămoșești, în condițiile în care totul în jur se manifestă într-o limbă străină, cînd, pentru români nu exista nici un drept, fiind considerați tolerați în propria țară, cînd tot mecanismul politic, juridic, economic, cultural și al administrației de stat era pus în slujba deznaționalizării românilor.

Avîndu-se în vedere rolul deosebit ce-l are școala în viața unui popor, reprezentanții națiunii române din Transilvania i-au acordat o atenție deosebită, mai cu seamă pe linia păstrării, apărării și bunei ei funcționări. De aceeași atenție însă, dar urmărindu-se cu totul alte scopuri, s-a bucurat

¹ Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. I, București, 1983, p. 294.

² Liviu Borcea, Ioan Popovici, *Documente privind răscoala țăranilor de pe Valea Crișului. Repede. (Aleșd, 1904)*, în *Aleșd, 1904–1979*, Oradea, 1979, p. 169–171.

³ *Ibidem*, p. 172.

școala românească și din partea autorităților ungurești, fiind considerată, alături de alți factori, principalul obstacol în calea realizării dezideratului statului ungar, acela al națiunii unice maghiare, prin topirea celorlalte naționalități, indiferent cum, în sinul acestei națiuni.

Este cunoscut faptul că școlile elementare și gimnaziale românești din Transilvania și deci și din Bihor, se aflau sub patronajul bisericilor ortodoxe și greco-catolice române, care, bucurându-se de sprijinul instituțiilor românești de credit, al Partidului Național Român, al Astei, al asociațiilor și societăților culturale și al întregii populații românești, asigurau buna desfășurare a procesului de învățământ. Ca urmare a acestei situații, în conformitate cu prevederile legilor din anii 1863 și 1879, aceste școli se bucurau de autonomie și își asigurau cadrele didactice de toate gradele. Dar cunoscând sărăcia satelor românești și greutățile pe care le întâmpinau susținătorii școlilor confesionale în asigurarea cerințelor legilor școlare, autoritățile ungurești, prin cele mai diverse măsuri, au împiedicat buna desfășurare a învățământului românesc, au desființat o bună parte din aceste școli, pe care le-au declarat școli comunale de stat și au maghiarizat astfel o parte din școala românească. Astfel, în urma controalelor inspectorilor școlari, numeroase localuri de școală au fost declarate necorespunzătoare și închise, fără a ține cont de crunta sărăcie a țăranilor. Numeroase cadre didactice (învățători) au fost sancționate pe motivul necunoașterii temeinice a limbii maghiare. S-a practicat o politică de discriminare la salarizarea învățătorilor și profesorilor de altă naționalitate decât cea maghiară, salariile fiind ori foarte mici în comparație cu cele ale cadrelor didactice de naționalitate maghiară, ori fiind ridicate la cote mai mari, făcând, astfel, imposibilă achitarea lor de către comunitățile sătești.

Pornind de la această situație, la 2 iulie 1900, comitetul parohial din localitatea Cîrpeștii Mici făcea cunoscută imposibilitatea credincioșilor de a susține postul de învățător confesional și de a construi o școală confesională, deoarece „poporul de aici este slab și neputincios, mai jumătate sunt pieriți, care nu pot abia subsista și sunt gata să lase comuna și să meargă numai nu știu unde”⁴. De asemenea, participanții la ședința sinodului parohial ortodox extraordinar din localitatea Pomezău, din 17 ianuarie 1903, își exprimau îngrijorarea față de situația în care se găsea populația românească și noile măsuri luate de guvernanți, deoarece ele „periclitau școala confesională, care de la moși-strămoși ne-a rămas nepîngărită...”⁵. Aceeași grijă față de soarta școlii noastre naționale „amenințată din partea guvernului...” o purtau și membrii sinodului parohial din localitatea Sitani⁶.

Lipsa oricărui ajutor necondiționat din partea statului, măsurile abuzive luate de autoritățile administrative și alte cauze, au dus la micșorarea numărului școlilor confesionale și la creșterea numărului analfabeților. Astfel, cu toate că populația românească era majoritară, în anul 1908, conform statisticilor, funcționau doar 3 000 de școli populare, cinci școli secundare confesionale românești, iar numărul analfabeților era în proporție de 76,7%⁷.

⁴ Arh. St. Oradea, fond Protopopiatul ortodox român Beiuș, doc. nr. 2/2 iulie 1900.

⁵ Ibidem, dosar 77/1903, f. 5-6.

⁶ Ibidem, f. 241-242.

⁷ *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, ed. II, București, 1972, p. 342-343.

O preocupare permanentă a autorităților ungurești, paralel cu închiderea școlilor românești și transformarea lor în școli comunale, era aceea a maghiarizării învățământului românesc. Astfel, încă din primii ani ai secolului al XX-lea, s-au luat măsuri intensive de impulsionare a introducerii limbii maghiare ca limbă de predare în școlile confesionale. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, în baza Legii nr. XVIII din 1879, prin Ordinul nr. 30.332 din 5 iunie 1902, solicita autorităților administrative, inspectoratelor școlare și autorităților confesionale ca să ia măsuri riguroase pentru predarea „mai intensivă a limbii maghiare în toate școlile populare de orice categorie”. Acest lucru era motivat prin aceea că, potrivit legilor, instrucțiunilor și ordinelor emise până la acea dată, elevii trebuiau ca, în decurs de șase ani petrecuți în școala populară, să-și însușească limba maghiară în așa măsură încât să fie în stare „să-și exprime pe înțeles în limba maghiară cugetările și ideile privitoare la relațiunile vieții lor, să știe vorbi fluid și scrie corect în limba maghiară”⁸.

În vederea realizării depline a scopului propus, autoritățile de stat ungare au luat și măsura de predare a religiei în limba maghiară începând cu clasa a III-a, iar la unele gimnazii și la Preparandia de stat din Timișoara catehizarea urma să se facă numai în limba maghiară. Această măsură, care după limbă, lovea deosebit de puternic în ființa poporului român, s-a luat totuși, cu toate că guvernul ungar știa că nu cu mult înainte Congresul Mitropoliei Ortodoxe Române din Ungaria și Transilvania, în ședința sa din 4/17 octombrie 1903, în temeiul paragrafului 175 din Statutul organic și al prevederilor legale, declară că catehizarea elevilor de religie greco-orientală română se va efectua în toate institutelor de învățământ „în limba oficială a bisericii, adică în limba românească”⁹.

În cursul anului 1904 guvernul Tisza István prezenta Dietei Ungariei un proiect de modificare a legii școlare existente în vigoare, în sensul reducerii autonomiei școlilor confesionale cu limba de predare alta decât cea maghiară, în așa fel încât în viitor urma ca o serie de obiecte să nu mai fie predate în limba naționalităților, ci în limba maghiară¹⁰. De asemenea, supunea unei severe cenzuri planul de învățământ, manualele și obiectele școlare, preconizându-se o serie de măsuri menite să asigure într-un fel sau altul politica de deznaționalizare a naționalităților din Ungaria. Promulgarea acestui proiect de lege școlară și măsurile legislative luate anterior au stîrnit un puternic val de proteste în întreaga Ungarie și Transilvanie.

Într-un memoriu înaintat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice al Ungariei, conducătorii Bisericii Greco-Ortodoxe Române dezaprobau articolele cuprinse în acest proiect de lege, subliniind că legile Ungariei de pînă atunci asigurau ortodocșilor răsăriteni „dreptul de a dispune în afacerile lor școlare și religioase” (religioase — n.n.). Astfel, Legea nr. XX din 1848 asigura „dreptul de a dispune în afacerile lor școlare și religioase”; Legea nr. IX din 1868 asigura dreptul „de a-și conduce și regula ei înșiși afacerile lor școlare”; Statutul organic al Bisericii Greco-Orientale Române din Ungaria și Transilvania, sancționat de regele Ungariei la 28 mai 1869,

⁸ Arh. St. Oradea, fond Protopopiatul ortodox român Oradea, dosar 10/1902, f. 60.

⁹ Ibidem, fond Protopopiatul ortodox român Beiuș, dosar 80/1903, f. 52.

¹⁰ Ibidem, fond Protopopiatul ortodox român Vașcău, dosar 25/1904, f. 12—20.

dădea dreptul Bisericii Române să înființeze și să susțină școli confesionale de tot felul, să numească la aceste școli „puterile didactice” (învățători și profesori) necesare fără nici o influență din afară, să „disciplineze” pe profesorii și învățătorii săi, să întocmească planurile de învățământ, să se îngrijească de procurarea cărților didactice și să califice pe profesorii și învățătorii acestor școli.¹¹

Acum, prin noile dispoziții — subliniau autorii memoriului — aceste drepturi sînt „vătămăte”, proiectul de lege cuprinzînd o serie de abuzuri, printre care acordarea dreptului comitetelor administrative ale comitatelor, în detrimentul autorităților confesionale, de a lua măsuri disciplinare împotriva învățătorilor confesionali și suprimarea lor din slujbe; înlocuirea învățătorilor scoși din posturi de către comitetele administrative fără consultarea susținătorilor școlii; introducerea limbii maghiare ca limbă de predare în școlile confesionale, dacă printre preșcolari se află 20% școlari cu limbă maternă maghiară; predarea religiei în limba maghiară; anularea dreptului reprezentanților bisericii de a pune întrebări cu ocazia examenului de calificățiune, acum acest drept fiind dat comisarilor ministeriali; luarea dreptului confesiunilor de a-și califica învățătorii de care aveau nevoie, acest drept fiind dat acum unor comisii examinatoare de altă naționalitate; predarea numai în limba maghiară a limbii și literaturii maghiare în institutele pedagogice confesionale; introducerea planului de învățământ al statului în locul celui întocmit de confesiuni; numirea profesorilor de către ministru și nu de către confesiuni; trecerea unor institute sub directa îndrumare și conducere a ministerului de resort și altele.¹²

În concluzie, autorii memoriului aduc la cunoștința ministrului, în mod deschis, că acest proiect de lege, în esență, „scoate cu desăvîrșire afacerile școlare din cerul de competență al confesiunilor, acestora nelăsîndu-le alt drept decît de a contribui materialicește la susținerea școlii”. De asemenea, ei subliniază că proiectul de lege școlară „nu stabilește ca țintă finală a școlii acea măsură a culturii generale omenești... de a da patriei cetățeni religioși, morali, onorabili și folositori”, ci stabilește doar „însușirea perfectă a limbii maghiare”¹³. Ca urmare, avînd în vedere că el nu corespunde intereselor românești, că „vătămă” interesele bisericii și școlii românești cer ministrului ca „ori să-l retragă cu desăvîrșire, ori că-i fie schimbate dispozițiunile... astfel ca toate drepturile confesiunii noastre asigurate prin legi... să rămînă nealterate”¹⁴.

Totodată, conducătorii bisericii românești din Ungaria și Transilvania atrag atenția „bărbaților de stat...”, care conduc destinele Ungariei, că proiectul legii școlare „este unul dintre acele mijloace prin care se alterează principiile fundamentale ale pactului dualist din 1867—1868”¹⁵. De asemenea, ei considerau ca fiind de datoria lor să aducă la cunoștința ministrului că „forța brutală e un element distructiv; puterea asimilatoare este însă numai libertatea, egalitatea și iubirea creștinească de-apropelui. Statul e mare, statul e puternic, interesele lui sînt sfinte, el poate da și poate lua,

¹¹ Ibidem, f. 13—14.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, f. 14—15.

¹⁴ Ibidem, f. 18.

¹⁵ Ibidem, f. 18—19.

dar... mai puternic este adevărul și spiritul timpurilor. Orice s-ar întâmpla Excelență, domnule ministru,... poporul nostru cu credință își va împlini datorițele față de patrie, dar limba nu o va părăsi, căci scris este despre dînsul că mai mult își iubește limba decît viața”¹⁶.

Împotriva acestor măsuri distructive și pentru a preîntîmpina desființarea școlilor confesionale și transformarea lor în școli de stat cu limba maghiară de predare, conducătorii românilor, sprijiniți de toată populația satelor, s-au preocupat de construirea unor locașuri de școală, de repararea și dotarea cu mobilier, de reamenajarea celor declarate ca necorespunzătoare, de creșterea, educarea și formarea de învățători ș.a. Așa, spre exemplu, în perioada anilor 1900—1905 s-au reparat și reamenajat, cu sacrificii foarte mari, zeci de școli sătetești¹⁷, au fost distribuite manuale școlare procurate cu banii puși la dispoziție de Academia Română din București¹⁸, a existat o permanentă preocupare pentru procurarea unor manuale școlare românești tipărite la Brașov, Lugoj și Blaj, pentru difuzarea „Enciclopediei române” ș.a.

Reluarea activismului ca politică oficială a Partidului Național Român după conferința națională de la Sibiu din ianuarie 1905 și adoptarea noului program al partidului au făcut să renască și să întărească speranțele în direcția realizării doleanțelor românilor de pretutindeni. Acum, folosind argumente de ordin juridic și istoric, parlamentarii români s-au ridicat împotriva politicii de asimilare forțată a popoarelor nemaghiare, a legilor școlare reacționare, a introducerii limbii maghiare în școală și armată, pentru respectarea legii naționalităților, pentru drepturi democratice generale.

O atenție deosebită s-a acordat și cultivării conștiinței naționale, a unității naționale. Așa, spre exemplu, participarea la diverse manifestări românești, cum au fost manifestațiile prilejuite de expoziția jubiliară de la București, din 1906, a stîrmit o efervescență în toate straturile societății românești. Mari mulțimi de oameni, intelectuali și țărani din toate colțurile provinciilor aflate sub stăpînire străină, cîntînd „Deșteaptă-te române”, „Pe-al nostru steag”, „Marșul lui Iancu” ș. a. au intrat în țara mamă cu inimile cuprinse de emoții nemaicunoscute pînă atunci. Referindu-se numai la intrarea delegațiilor în Gara de nord a Capitalei României, conducătorii delegațiilor din Bihor arătau, la întoarcerea acasă, că „cele petrecute la intrarea în București sînt de nedescris. Îți părea că vezi palpitînd inima în piepturile tuturor și deși oboșiți de cale lungă, urările și strigătele de bucurie nu mai încetau. Cugetai că s-au adunat toți românii din regat să-și vadă pe frații lor”¹⁹. Presa de pe ambele versante ale Carpaților sublinia cu un vibrant entuziasm marele tilc al venirii fraților la frați. „Nepieritoare și neșterse — scria „Țara” din București — vor rămîne în inima fiecărui român aceste zile mărețe, care au reunit la un loc toată suflarea românească...”²⁰. Ziarul „Tribuna” din Arad ținea și el să precizeze că „noi toți acești români numai politicește sîntem despărțiți de frații din România. În vinele noastre curge același sînge,

¹⁶ Ibidem, f. 20.

¹⁷ Ibidem, fond Episcopia greco-catolică Oradea, Corespondenți, act. 716/1902, f. 1—8; 504/1902, f. 1; 881/1902, f. 1—4; 739/1902, f. 1—2; 2546/1904, f. 1—3; 59/1906, f. 1; 87/1906, f. 1—2.

¹⁸ Ibidem, act. 2864/1903, f. 1—2.

¹⁹ Ibidem, fond Reuniunea de cîntări „Hilaria” Oradea, dosar 7, f. 47—49.

²⁰ Vasile Netea, *Conștiința originii comune și a unității naționale în istoria poporului român*, București, 1980, p. 227.

vorbim aceeași limbă, avem aceeași credință și aceleași obiceiuri... Dacă a fost mare și pînă acum dorul de a vedea România, de aici în colo pe toți are să ne muncească acest dor”²¹.

Reîntoarcerea lor acasă și transmiterea prin viu grai la conferințe sau la șezători, sau popularizarea prin scris a atmosferei din țara mamă, a sentimentelor, a tuturor dorurilor, au dus la îmbărbătarea celor oropsiți, la revigorarea luptei pentru apărarea ființei naționale, pentru obținerea drepturilor pentru care au luptat atîta amar de vreme.

Cu toate opreliștile, cu toate procesele intentate personalităților românești, cu toate legiuirile antiromânești scoase în anii care vor urma, lupta românilor din Transilvania și deci și a celor din Bihor va crește în intensitate și va duce în final la realizarea idealului multimilenar românesc. În această luptă, sacrificiile făcute de poporul român nu au fost zadarnice, iar școala confesională românească și-a adus o contribuție deosebită la apărarea și cultivarea limbii române, a obiceiurilor și credinței străbune, la creșterea unui mare număr de luptători pe tărîmul idealului național.

R É S U M É

Les roumains de la région de Bihor ont été soumis à un profond processus de dénationalisation, tout comme leurs compatriotes de l'entière Transylvanie. Ce processus est devenu extrêmement violent dès les premières années du XXème siècle. Il a marqué une politique de magyarisation promovée par les autorités hongroises contre toutes les autres nationalités. Les écoles roumaines ont particulièrement été affectées, avec la tendance évidente de réduire leur autonomie, qui avait été acceptée par l'état hongrois et de les transformer en écoles magyares. Mais cette politique a été un échec, car les roumains ont réussi de préserver leur langue, leur être national et leur conscience, aussi que leur ancienne désir pour l'unité accompli par la Grande Union du 1er Décembre 1918.

P R É C I S

Romanians of the Bihor country were subject to a strong process of denationalization, as well as their compatriotes from all over Transylvania. This process grew excessively violent starting with first years of the 20th century and it consisted of a policy of magyarisation promoted by the Hungarian authorities against all other nationalities. Romanian schools were pre-eminently affected, in an obvious tendency to diminish their autonomy that had been accepted by the Hungarian State, and to transform them into Magyar schools. But this policy gave no result since Romanians succeeded in preserving their language, national being and conscience unaltered, as well as their centuries-old aspiration for unity, which was finally fulfilled by the Great Union of December, the 1st, 1918.

²¹ „Tribuna”, Arad, 1906, nr. 164. Vezi și Vasile Netea, *op. cit.*, p. 227.